

Т. Сорочан

Наступність професійного розвитку вчителів у системі університетської та післядипломної освіти

Ключові слова: професійний розвиток учителів, наступність університетської та післядипломної освіти, компетентнісний підхід, компетенції, компетентності, професіоналізм, модель професійного розвитку, андрагогічний цикл, проект професійного розвитку.

Ключевые слова: профессиональное развитие учителей, преемственность университетского и последипломного образования, компетентностный подход, компетенции, компетентности, профессионализм, модель профессионального развития, андрагогический цикл, проект профессионального развития.

Анотація: у статті характеризуються науково-методологічні основи наступності університетської та післядипломної педагогічної освіти, представлені сучасні підходи до розуміння компетенції вчителів як кола повноважень у професійній діяльності та компетентностей як здатностей виконувати ці повноваження, обґрунтована модель безперервної післядипломної педагогічної освіти.

Аннотация: в статье характеризуются научно-методологические основы преемственности университетского и последипломного педагогического образования, представлены современные подходы к пониманию компетенции учителей как поля их полномочий в профессиональной деятельности и компетентностей как способностей реализовать эти полномочия, обоснована модель непрерывного последипломного педагогического образования.

У сучасній системі педагогічної освіти України відбувається процес теоретико-методологічного обґрунтування основ професійного становлення та розвитку вчителів, розробки моделей його практичної реалізації.

Проблема полягає в тому, що процес професійного становлення та розвитку вчителів має набути ознак безперервності, наступності на різних його етапах, створювати передумови для задоволення як освітніх потреб особистості майбутнього та вже працюючого вчителя, так і соціального замовлення на якісну підготовку компетентного фахівця.

Підготовку майбутнього вчителя в системі університетської освіти ми розглядаємо як період його професійного становлення, набуття професійних і фахових компетентностей. Цей період, як відомо, триває 5 років. Проте період професійної діяльності вчителя значно довший і становить 30-40 років. На цьому етапі професійний розвиток учителів, тобто, зростання кількісних і якісних показників компетентностей, а також опанування нових компетентностей, затребуваних освітньою практикою, забезпечує система післядипломної освіти (інститути післядипломної педагогічної освіти, методичні кабінети, методичні об'єднання).

Мета цієї статті полягає в тому, щоб охарактеризувати методологічне значення компетентнісного підходу, обґрунтувати сукупність компетентностей, які утворюють професіоналізм і забезпечують наступність університетської та післядипломної освіти.

Відомо, що вища освіта зорієнтована на класичну університетську модель, на формування фундаментальних ключових і професійних компетентностей, які покладаються в основу навчання та професійного розвитку особистості впродовж життя. Основні ознаки фундаментальності університетської освіти охарактеризовані в наукових працях О. Адаменко, В. Андрущенка, В. Глузмана, В. Кременя, В. Курила, І. Прокопенка, С. Савченка, С. Устименка, Є. Хрикова. Для університетської освіти пріоритетними є загальнокультурна, соціокультурна, громадянська, комунікативна, інформаційна компетентності тощо, які забезпечують її фундаментальність. Також здобуття вищої освіти передбачає формування

певної сукупності професійних та фахових компетентностей. Проте професійна діяльність після закінчення університету зумовлює необхідність більш практичного спрямування післядипломної освіти.

Системоутворюючу роль компетентностей у вищій освіті при проектуванні освітніх програм та організації навчального процесу зазначив В. Луговий. Учений вважає, що принцип опори на результати навчання й компетентності створює умови для забезпечення орієнтації освітніх програм на особистість того, хто навчається. Тобто, акцент у навчанні зміщується з того, що знає, хоче і може викладач, на те, що потрібно тому, хто навчається. За компетентнісного підходу увага зосереджується на результаті освіти, а не на процесі. Інакше кажучи, наголошує В. Луговий, первинною й системоутворюючою стає не процесуальна (навчально-викладацько-оцінювальна) складова, що разом з тим не принижує її важливості, а результативна, виражена в термінах компетентностей. В. Луговий підкреслив, що метою освітніх програм є розвиток компетентностей, тому їх формують та оцінюють у межах кожної організаційної одиниці освітньої програми. Результати навчання (очікувані компетентності) та критерії їх оцінювання визначають вимоги до надання кредитів, тобто, навчального часу. Результати навчання мають формулюватися в термінах набутих компетентностей. На думку вченого, найважливішою ознакою компетентності є реалізаційна здатність людини – здатність до самореалізації, реалізації життєвої мети та завдань, розв'язання певних проблем, тому здатність (*ability* – англ.) найуживаніше слово у визначенні компетентності.

Логічним висновком цих міркувань є характеристика якісних освітніх програм, подана В. Луговим. Учений стверджує, що складання й гарантування якісної освітньої програми має враховувати, визначати та узгоджувати між собою низку потрібних і достатніх чинників, а саме:

- ресурси (викладацькі, адміністративні, інфраструктурні, інформаційні);
- потребу в програмі всіх зацікавлених сторін; характеристику програми, або кваліфікаційний профіль (мета та завдання);

- результати навчання в термінах загальних і специфічних компетентностей;
- зміст (знання, розуміння, вміння, цінності, здатності, інші особисті якості);
- організацію (курси, модулі, кредити, послідовність);
- методи навчання, викладання, оцінювання;
- систему оцінювання, забезпечення та підвищення якості.

Оскільки ми обстоюємо думку щодо наступності вищої та післядипломної педагогічної освіти, то вважатимемо, що такі ж самі вимоги мають висуватись до програм підвищення кваліфікації та професійного розвитку працюючих педагогів.

О. Глузман, аналізуючи міжнародні документи стосовно сутності базових компетентностей, узагальнюючи їх значення в життєвому успіху особистості, робить висновок, що під ключовими компетентностями розуміють такі, які дають змогу особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у поліпшення якості суспільства та сприяють особистому успіху в багатьох життєвих сферах. Ключові компетентності становлять основний набір загальних понять, які слід деталізувати в комплекс знань, умінь, цінностей і ставлень за навчальними галузями та життєвими сферами.

Учений виокремлює основні ідеї компетентнісного підходу, зокрема, такі. Компетентність – ключове поняття, воно поєднує інтелектуальний і навичковий складники освіти, інтерпретує ідеологію освіти «від результату». Ключова компетентність – інтегративна за природою, тому що містить низку однорідних чи близьких умінь і знань, які належать до широких сфер культури й діяльності. Компетентнісний підхід не є принципово новим для вищої освіти, оскільки вона завжди орієнтувалась на набуття узагальнених способів діяльності. Компетентність не протиставляється знанням, вмінням, навичкам, вона їх містить, хоча не є їхньою простою сумою. Компетентність охоплює не тільки когнітивну та операціонально-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову, містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, тому компетентності формуються не тільки під час навчання, а й під

впливом родини, друзів, роботи, політики, релігії тощо. Висловлена О. Глузманом позиція важлива для післядипломної освіти, оскільки йдеться про дорослу аудиторію, яка повною мірою знаходиться під впливом зазначених чинників.

Компетентнісний підхід розглядається як своєрідна відповідь на проблемну ситуацію в освіті, яка виникла в результаті **протиріччя** між необхідністю забезпечити сучасну якість освіти та неможливістю вирішити цю проблему традиційним шляхом за рахунок подальшого збільшення обсягу навчальної інформації. Система освіти при такому підході аналізується з урахуванням реальної готовності того, хто навчається, застосувати знання в різних сферах життєдіяльності, у тому числі – освітній і професійній. Українські вчені, які концептуально обґрунтували модернізацію вищої та післядипломної освіти в нашій державі, Н. Бібік, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Савченко неодноразово наголошували на тому, що не обсяг засвоєних знань, а вміння їх використовувати та ціннісне ставлення до них є методологічною основою компетентнісного підходу в освіті.

У цьому контексті в Луганському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти розроблена та апробована у ході Всеукраїнського експерименту (2007 – 2010 р.р.) структурно-функціональна модель системи професійного розвитку керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти. Вона базується на ідеї наступності між підготовкою фахівців у системі вищої та післядипломної освіти, а в самій системі післядипломної освіти – між курсами підвищення кваліфікації та іншими формами професійного розвитку в міжкурсний період, які підпорядковані загальній меті, об'єднуються змістовно та структурно в андрагогічний цикл.

Узагальнимо висновки, зроблені за результатами дослідження.

Принципами безперервної освіти педагогів ми вважаємо цілісність, системність, практичну спрямованість, вільний вибір змісту та форм професійного розвитку педагогічними працівниками на засадах варіативності та диференціації, оптимальність, результативність.

Андрогогічний цикл – змістове та структурне поєднання курсів підвищення кваліфікації та міжкурсового періоду, яке забезпечує розвиток у вчителів певної компетентності, затребуваної освітньою практикою.

Професійний розвиток ми розглядаємо як процес опанування педагогами нових знань, умінь, методик, технологій у сфері професійної діяльності на основі культурних, гуманістичних та демократичних цінностей, набуття нових компетентностей, що характеризується позитивною динамікою показників професіоналізму особистості та діяльності

Професіоналізм – сукупність компетентностей, які формуються в системі університетської освіти, розвиваються в системі післядипломної педагогічної освіти на основі культурних, гуманістичних та демократичних цінностей й дозволяють суб'єкту (педагогу) здійснювати професійну діяльність у сучасних соціально-економічних умовах, застосувати їх з метою підвищення якості освіти та фасилітації особистісного розвитку учнів.

Ми вважаємо, що **професіоналізм є інтегрованим утворенням, поєднанням компетентностей**. Серед них виокремлюються базові, ключові компетентності, основи яких закладаються ще під час навчання в школі. У системі вищої освіти вони розвиваються, ускладнюються і створюють передумови для формування та розвитку професійних і фахових компетентностей. Сукупність професійних компетентностей покладається в основу опанування професії педагога взагалі, а фахові компетентності – в основу готовності до викладання предмета, діяльності класного керівника тощо.

Педагогічна професія, як і будь-яка інша, передбачає коло повноважень людини, отже, й професійна педагогічна діяльність передбачає певне поле, в якому вчитель компетентний діяти, тобто, є межі його **компетенції як обсягу повноважень**. Для того, щоб бути реалізованими в діяльності, повноваження (у цьому сенсі – компетенції) мають бути забезпечені сформованими у вчителя **компетентностями, тобто, здатностями виконати професійну діяльність**. Це один із аргументів щодо виявленого нами взаємозв'язку понять «компетентності» та «професіоналізм». Очевидно, що чим більш розвинуті

компетентності, тим професійна діяльність виконується на більш високому рівні, що є однією з фундаментальних ознак професіоналізму.

Післядипломна освіта з позицій компетентнісного підходу розглядається нами як більш спеціалізована та диференційована. Аргументуємо це тим, що в університеті майбутні вчителі здобувають фундаментальну освіту, яка потім стає основою безперервного навчання впродовж життя, професійного розвитку з урахуванням типу навчального закладу, де працює вчитель, особливостей навчальних планів і програм для різних навчальних закладів тощо. Саме такий диференційований підхід до професійного розвитку вчителів забезпечує післядипломна педагогічна освіта.

Для того, щоб виокремити компетентності, які мають розвиватись у цій системі, слід визначити компетенцію професійної педагогічної діяльності вчителя, адже, щоб діяти компетентно, треба мати відповідну сформовану компетентність. Відомо, що компетенція вчителя включає багато аспектів, тому й описана в наукових працях велика кількість компетентностей. Компетенції змінюються відповідно до нових пріоритетів освіти, отже, змінюються характеристики професіоналізму фахівця.

Ми дотримуємось думки, що занадто розгалужена система компетентностей, виокремлення занадто «вузьких» компетентностей може бути виправданим для суто наукових досліджень цього феномену. Проте для практики післядипломної освіти, для забезпечення цілеспрямованого розвитку компетентностей слід подати їх узагальнену структуру та характеристику.

Враховуючи, що для системи вищої освіти компетентності майбутнього вчителя достатньо обґрунтовані, наше експериментальне дослідження дозволило сфокусувати увагу на наступній **сукупності компетентностей**, які підлягають розвитку в системі післядипломної педагогічної освіти.

компетентності	цінності	знання	уміння
методологічна	особистість дитини, наукові знання щодо її фізіології, психології, розвитку, навчання та	філософія сучасної освіти; сутність теоретичних понять у галузі педагогіки та суміжних галузей	обґрунтовувати вибір змісту та методів педагогічної діяльності, вести науково-педагогічне

	виховання	гуманітарних наук; державні документи стосовно освіти; освітні концепції, програми	дослідження
правова	громадянське суспільство, права і свободи людини; почуття власної гідності; права дитини; особистість, здатна протистояти негативним впливам оточуючого середовища; правовий захист дитини, вчителя, всіх учасників навчально-виховного процесу	нормативно-правові акти у галузі ювенальної юстиції та освіти	формувати в учнів правову свідомість, громадянську позицію, суспільну активність
комунікативна	спілкування як професійна діяльність	соціальна педагогіка; культура мовлення	вести діалог, навчати цього учнів; досягати педагогічного результату у взаємодії та спілкуванні
професійно-педагогічна	діяльність з навчання та виховання молоді; якість освіти;	педагогіка як галузь наукового знання, педагогічна етика	здійснювати педагогічну діяльність як професійну, забезпечувати сучасну якість освіти
психолого-фасилітативна	фізичне, психічне та моральне здоров'я дитини; творчий розвиток особистості; індивідуальність дитини	загальна, педагогічна, вікова, соціальна психологія, психологія творчості	створювати умови для творчого розвитку особистості; забезпечувати індивідуалізацію навчально-виховного процесу
дидактична	знання, навчання впродовж життя	загальна теорія пізнання; закономірності дидактики; технології формування загальнонавчальних компетентностей в учнів	формувати вміння вчитись; організувати пізнавальну діяльність учнів на основі закономірностей дидактики; вимірювати та аналізувати навчальні досягнення учнів; мотивувати пізнавальну активність; розвивати пізнавальні інтереси

виховна	соціалізована, фізично здорова особистість, здатна до самореалізації та творчості у різних сферах життя, до морального вчинку; виховний ідеал	концепції та програми виховання; технології, методики, методи виховання та соціалізації; методики діагностики вихованості учнів, визначення результатів виховання; методи корекції негативної поведінки та особистісних якостей	організувати різні види діяльності учнів з виховною метою; забезпечувати узгоджену дію різних чинників соціалізації та виховання учнів; залучати учнів до суспільно-корисної та особистісно-розвивальної діяльності; мотивувати до морального вчинку; встановлювати результати виховання; діагностувати та коригувати негативні прояви особистості дитини; формувати готовність до самовиховання
інформаційна	життя людини в інформаційному суспільстві	закономірності роботи з інформацією	використовувати інформаційні технології у навчально-виховному процесі
предметно-наукова	наукова картина світу; науковість змісту освіти; інтерес до певної галузі знань; ерудиція учнів	зміст предмета як галузі науки та суміжних наук	використовувати зміст предмета для розвитку особистості учня, реалізовувати виховний потенціал змісту освіти; навчати учнів основ наукових досліджень
методична	раціональне, педагогічно доцільне наукове пізнання світу	закономірності, технології, методики, методи викладання та навчання конкретного предмета; часткові методики	добирати технології, методики, методи навчання; забезпечувати профілізацію, диференціацію, індивідуалізацію навчально-виховного процесу; здійснювати оцінювання навчальних досягнень учнів; формувати в учнів навички самоосвіти; використовувати кращий педагогічний досвід; узагальнювати

			власний педагогічний досвід
--	--	--	-----------------------------

Зазначені компетентності, виокремлення в їх структурі цінностей, знань та вмінь покладені нами в основу створення освітніх програм у галузі післядипломної освіти, розробки навчальних планів, визначення змісту науково-методичної роботи. Розвиток професійних та фахових компетентностей у системі післядипломної освіти відбувається за певною **технологією**, яка передбачає такі основні етапи:

- вхідне діагностування рівня розвитку певної компетентності;
- навчання (на курсах підвищення кваліфікації або семінарах, тренінгах, майстер-класах, інших короткотривалих формах навчання);
- участь у роботі методичних об'єднань;
- самоосвіта;
- вихідне діагностування рівня розвитку певної компетентності, рефлексія.

Розроблена модель передбачає дотримання дуже важливої умови: професійний розвиток учителів у системі післядипломної освіти має забезпечуватись наступністю курсів підвищення кваліфікації та міжкурсового періоду, а також взаємодії інституту післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів та методичних об'єднань. Це означає, що інститут розробляє спеціальні програми і надає рекомендації та матеріали щодо методології, змісту та технологій безперервної освіти педагогів у міжкурсовий період, а співвиконавцями цих програм є методичні кабінети та методичні об'єднання.

Інноваційним напрямом забезпечення професійного розвитку вчителів є **проекти професійного розвитку** мета яких полягає в підготовці наступних категорій:

- тренерів – фахівців з проведення тренінгів та інших інтерактивних форм навчання;

- консультантів – фахівців, які поглиблено опанували конкретну тему та методи педагогічного та управлінського консалтингу і можуть працювати в цьому напрямі з іншими педагогами;
- експертів – фахівців, які поглиблено опрацювали певний напрям забезпечення якості освіти і можуть об'єктивно оцінити наявний стан в ході експертизи (можуть широко залучатись до різних форм атестації, контролю тощо);
- тьюторів – фахівців-консультантів для дистанційної освіти.

Учасники проектів отримують сертифікати. Це нова професійна спільнота, яка підготовлена для проведення науково-методичної роботи на місцях. Зауважимо, що у традиційне поняття науково-методичної роботи ми вкладаємо сучасний, новий смисл і розуміємо її як форму реалізації безперервної освіти педагогів у міжкурсовий період.

Проекти професійного розвитку педагогів – це спеціально створене розвиваюче професійне середовище, спрямоване на створення системи безперервної освіти в міжкурсовий період. Ще раз наголосимо на тому, в проекті професійного розвитку реалізується трирівнева структура системи безперервної освіти в міжкурсовий період: інститут готує та сертифікує тренерів, консультантів, експертів, тьюторів, які потім взаємодіють у методичних кабінетах та методичних об'єднаннях безпосередньо з педагогами в процесі формування необхідних компетентностей. У такій системі постійно діє важливий канал впливу інституту на розвиток професіоналізму педагогів області, формується мережа науково-методичної роботи в її сучасному розумінні.

Важливим чинником наступності професійного становлення та розвитку вчителів у системі вищої та педагогічної освіти ми вважаємо залучення до викладання на курсах підвищення кваліфікації, проведення науково-методичних заходів викладачів університетів. Це надає післядипломній освіті невичерпний інтелектуальний, науковий, творчий потенціал. У свою чергу робота з працюючими вчителями сприяє наближенню університетської

педагогічної освіти до практики, збагачує досвід викладачів університету андрагогічною компетентністю.

Отже, ідея безперервності, покладена в основу методології сучасної освіти, практично втілюється як наступність між вищою педагогічною та післядипломною освітою, як взаємодія закладів різного рівня в забезпеченні професійного розвитку педагогів, як професійна взаємодія в цьому процесі різних суб'єктів, як єдність мети, змісту та спрямованість на результат.

Освітня практика висуває до професіоналізму педагога низку вимог, які конкретизуються в розвитку компетентностей. У свою чергу високий рівень розвитку професіоналізму педагогічних кадрів є основою забезпечення сучасного рівня якості освіти, затребуваного суспільством та державою.

Відомості про автора

Сорочан Тамара Михайлівна, ректор Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України.